การศึกษาการขยายตัวของกองทัพญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา: มุมมองทางสังคม-วัฒนธรรม

พวงทิพย์ เกียรติสหกุล*

ความนำ

นับตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ญี่ปุ่นได้เริ่มดำเนินนโยบายขยายอิทธิพลลงสู่ดินแดนทางตอนใต้ (Advance to the South) ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อปลดปล่อยประเทศต่าง ๆ ในเอเชียให้หลุดพ้นจากอิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตกโดยมีญี่ปุ่นเป็นผู้นำ นโยบายดังกล่าวได้รับการดำเนินการอย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น ภายหลังจากที่กองทัพญี่ปุ่นได้แสดงให้เห็นถึงความมีประสิทธิภาพและความแข็งแกร่งในการทำสงครามเต็มรูปแบบจนสามารถยึดครองจีนจากเหนือลงใต้ได้สำเร็จในปลาย ค.ศ. 1937 ดังนั้นต่อมาใน ค.ศ. 1938 ญี่ปุ่นจึงประกาศ "ระเบียบใหม่ในเอเชียตะวันออก" (New Order in East Asia) ซึ่งนับเป็นแผนการของกองทัพญี่ปุ่นในการประสานงานทางการทหาร การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมระหว่างจีน แมนจูกัว และญี่ปุ่น เพื่อจะช่วยให้ดินแดนในเอเชียตะวันออกหลุดพ้นจากอำนาจและอิทธิพลของตะวันตก แต่เมื่อจีนไม่ยอมเจรจากับข้อเสนอในการจัดระเบียบใหม่ในเอเชียตะวันออกของญี่ปุ่น

*อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

กองทัพญี่ปุ่นจึงใช้นโยบายรุกรานจีนอย่างเต็มที่ใน ค.ศ. 1939 อีกทั้งยังได้ขยายแผนการจัดระเบียบใหม่ในเอเชียตะวันออกให้กว้างขวางมากขึ้น โดยการสถาปนา "วงศ์ไพบูลย์มหาเอเชียบูรพา" (Greater East Asia Co-Prosperity Sphere) ใน ค.ศ. 1940 ซึ่งมิได้จำกัดแผนการขยายอิทธิพลของกองทัพญี่ปุ่นเฉพาะในจีน เกาหลี และแมนจูกัว เท่านั้น แต่ได้ขยายอิทธิพลลงมายังดินแดนทางตอนใต้มากขึ้น โดยรวมเอาอินโดนีเซีย อินโดจีน พม่า ฮ่องกง มลายู สิงคโปร์ ฟิลิปปินส์ และไทยเข้าไปด้วย (ทวี 2533: 93-94) จากการขยายแผนการสถาปนา "ระเบียบใหม่ในเอเชียตะวันออก" ไปสู่ "วงศ์ไพบูลย์มหาเอเชียบูรพา" ของกองทัพญี่ปุ่นได้ส่งผลให้มหาอำนาจตะวันตกโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาและอังกฤษมีปฏิกิริยาต่อต้านจนกลายเป็นสงครามมหาเอเชียบูรพาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสงครามโลกครั้งที่สอง อันผลักดันให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้กลายเป็นเวทีของสงครามภายใต้การนำของกองทัพญี่ปุ่นทั้งทางด้านการทหาร การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

จากการสำรวจงานเขียนที่มีการอธิบายถึงแรงผลักดันของการขยายตัวของกองทัพญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา พบว่างานเขียนส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการอธิบายปัจจัยภายนอกโดยเฉพาะอิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตก ซึ่งเป็นแรงผลักดันสำคัญที่มีผลต่อการแสวงหาฐานะที่เท่าเทียมของญี่ปุ่นกับมหาอำนาจตะวันตก โดยกองทัพญี่ปุ่นมีเป้าหมายในทางเศรษฐกิจที่จะเข้ามาควบคุมทรัพยากรธรรมชาติและวัตถุดิบที่สำคัญของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แทนที่มหาอำนาจตะวันตก ดังตัวอย่างงานเขียนร่วมสมัยเรื่อง *"Greater East Asia Co-Existence Sphere"* ของ Yabe Teiji ซึ่งเป็นนักกฎหมายชาวญี่ปุ่นที่เขียนรายงานเพื่อการเตรียมการให้กับกองทัพเรือในค.ศ. 1940 โดย Yabe Teiji ได้กล่าวถึงพื้นฐานของการจัดตั้ง The Greater East Asia Autonomous Sphere ว่าเกิดขึ้นจากการแสวงหาผลประโยชน์โดยการควบคุมทรัพยากรธรรมชาติและวัตถุดิบที่สำคัญจากมลายูของอังกฤษ อินโดจีน อินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ และไทย ซึ่งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ภายใต้ความมั่นคงร่วมกันเพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางเศรษฐกิจ โดยถือเป็น

พื้นฐานของวงค์ไพบูลย์มหาเอเชียบูรพาที่ต้องการขัดขวางผลประโยชน์ของสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ (Yabe 1975: 34-35)

นอกจากตัวอย่างงานเขียนของนักกฎหมายชาวญี่ปุ่นดังกล่าวข้างต้นแล้ว ในส่วนงานเขียนของนักวิชาการชาวตะวันตกส่วนใหญ่มักจะให้ความสำคัญกับการอธิบายแรงผลักดันของอิทธิพลตะวันตกที่มีต่อการขยายตัวของกองทัพญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยเช่นกัน ดังตัวอย่างงานเขียนเรื่อง *"Japanese Imperialism 1894-1945"* ของ W.G. Beasley ได้อธิบายถึงปัจจัยที่เกิดจากการแสวงหาฐานะความเท่าเทียมทางเศรษฐกิจที่ผลักดันให้ญี่ปุ่นพัฒนาเป็นจักรวรรดินิยมเพื่อเทียบเท่ามหาอำนาจตะวันตก กล่าวคือ ในช่วงระหว่างค.ศ. 1930-1945 ญี่ปุ่นมีแรงผลักดันทางเศรษฐกิจที่ต้องการปฏิรูปโครงสร้างทางเศรษฐกิจเพื่อสนับสนุนลักษณะเฉพาะของอุดมการณ์แบบเอเชียที่มีญี่ปุ่นเป็นศูนย์กลางของจักรวรรดิในเอเชียตะวันออก (Beasley 1987: 251) โดยญี่ปุ่นได้ปรับเปลี่ยนนโยบายทางเศรษฐกิจเป็น 2 ระยะ คือ ระยะแรกเป็นระยะที่กองทัพญี่ปุ่นต้องการขยายตัวลงไปทางใต้ (Advance to the South) แต่ต้องพบกับการกีดกันของอังกฤษและฝรั่งเศสซึ่งเป็นมหาอำนาจที่ปกครองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่ในขณะนั้น ต่อมาใน ค.ศ. 1940 ภายหลังจากที่กองทัพเยอรมันมีชัยชนะต่อสงครามที่เกิดขึ้นในยุโรป ส่งผลให้กองทัพญี่ปุ่นเริ่มมองเห็นโอกาสของตนมากขึ้น จึงได้ปรับเปลี่ยนนโยบายเศรษฐกิจไปสู่ระยะที่สองอันเป็นระยะที่กองทัพญี่ปุ่นต้องการเป็นผู้นำในการควบคุมการค้า การลงทุนและการมีสิทธิพิเศษในการควบคุมทรัพยากรและวัตถุดิบที่สำคัญของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แทนที่มหาอำนาจตะวันตก กองทัพญี่ปุ่นจึงเริ่มดำเนินนโยบายภายใต้แผนวงค์ไพบูลย์มหาเอเชียบูรพา (Greater East Asia Co-Prosperity Sphere) ซึ่งกองทัพญี่ปุ่นมีจุดมุ่งหมายในการจัดตั้ง "เขตเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออก" (East Asia Economic Sphere: Toa Keigai-ken) โดยรวมเอาอินโดจีน ไทย มลายู พม่า อินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์เข้ามาร่วมในเขตเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกที่สามารถเลี้ยงตัวเองได้ และมีอิสระจากยุโรปกับสหรัฐอเมริกาโดยมีญี่ปุ่นเป็นผู้นำ (Ibid: 222-227)

ตัวอย่างงานเขียนทั้งสองเรื่องที่อธิบายการขยายตัวของกองทัพญี่ปุ่นที่เกิดขึ้นจากแรงผลักดันของอิทธิพลมหาอำนาจตะวันตกดังกล่าวโดยสังเขปข้างต้น นับเป็นแนวทางการอธิบายกระแสหลักที่ให้ความสำคัญกับการอธิบายปัจจัยภายนอกมากกว่าการมองปัจจัยภายในที่เป็นบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของญี่ปุ่นที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่เป็นเอกเทศ (Autonomy) หรือมีขอบเขตเฉพาะตัว อย่างไรก็ตามในที่นี้มิได้หมายความว่าผู้ศึกษาจะปฏิเสธอิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตกที่เป็นแรงผลักดันสำคัญต่อการขยายตัวของกองทัพญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา หากแต่ต้องการเสนอมุมมองทางสังคม-วัฒนธรรม ซึ่งถือเป็นปัจจัยร่วมภายในสังคมญี่ปุ่น เพื่ออธิบายถึงแรงผลักดันภายในที่มีผลต่อการขยายตัวของกองทัพญี่ปุ่นให้มีความลุ่มลึกและรอบด้านมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะผู้ศึกษาได้ตระหนักเห็นถึงข้อจำกัดของการศึกษาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ผ่านมาว่า ส่วนใหญ่มักจะให้ความสำคัญกับการศึกษาปัจจัยภายนอกที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดรูปแบบของสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากกว่าการศึกษาปัจจัยภายในที่เป็นบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของคนพื้นเมืองเอง อย่างไรก็ตาม มีงานเขียนประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนหนึ่งที่เริ่มเสนอมุมมองการอธิบายประวัติศาสตร์ในแนวทางใหม่โดยการใช้แนวทางการอธิบาย Autonomous History ได้อย่างน่าสนใจ ดังตัวอย่างงานเขียนเรื่อง *"Indonesian Trade and Society"* ของ J.C. van Leur ได้ชี้ให้เห็นถึงข้อจำกัดของการอธิบายประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงอาณานิคมว่า ส่วนใหญ่เป็นการอธิบายเรื่องราวของการเข้ามาผูกขาดการค้าของชาวยุโรป ซึ่งเข้ามาครอบครองดินแดนและขยายอิทธิพลทางเศรษฐกิจของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จนทำให้ดูเสมือนว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่มีความเป็นตัวของตัวเอง ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ยุโรปว่าด้วยการตั้งอาณานิคมของชาติตะวันตกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นมุมมองของชาวยุโรป (Eurocentric) ที่มองหมู่เกาะอินดิสจากดาดฟ้าเรือ จากป้อมปราการ และจากระเบียงร้านค้า[1] จากการมองเห็นข้อจำกัดข้างต้นในงานเขียนประวัติ-

1. อ้างจากชุลีพร 2536-2537: 97.

ศาสตร์เรื่อง *Indonesian Trade and Society* J.C. van Leur จึงได้เสนอมุมมองใหม่โดยพยายามมองอินโดนีเซียในฐานะที่มีความเป็นเอกเทศ (Autonomy) ที่ยังคงมีบทบาทในการกำหนดทิศทางทางการค้าและสังคมของตนเองได้ในระดับหนึ่ง ดังในกรณีตัวอย่างของการมีอำนาจทางการค้า แม้ว่าดัทช์จะเข้ามามีอำนาจทางด้านการเมืองของอินโดนีเซียแล้วก็ตาม แต่ในส่วนอำนาจทางด้านการค้าทั้งชวาและอาเจห์ยังคงมีบทบาทและความยิ่งใหญ่ในการค้าเครื่องเทศของตนเองอยู่ (van Leur 1955: 188-190) ซึ่งการอธิบายในลักษณะดังกล่าวนับเป็นตัวอย่างของแนวทาง Autonomous History ที่เน้นการศึกษาอดีตของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จากบริบทของสังคมพื้นเมืองเองเป็นสำคัญ

ตัวอย่างงานเขียนประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ใช้แนวทางการอธิบาย Autonomous History อีกตัวอย่างหนึ่ง คือ งานเขียนเรื่อง *"On the Possibility of an Autonomous History of Modern Southeast Asia"* ของ John R.W. Smail ในงานชิ้นนี้ John Smail ได้เสนอให้เลิกกังวลกับปัญหาของการใช้มุมมองที่เป็น Eurocentric History และ Asiancentric History ในการอธิบายประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ John Smail ได้เสนอให้พยายามศึกษาประวัติศาสตร์ของดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีขอบเขตเฉพาะตัว มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นเอกเทศ (Autonomy) โดยไม่ผูกติดเป็นส่วนหนึ่งของดินแดนอื่น แต่เน้นการอธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นในดินแดนนี้ว่าเป็นการผสมผสานองค์ประกอบต่าง ๆ ทั้งที่เป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ทั้งที่เป็นบทบาทของชาวยุโรปและชนพื้นเมือง ในบางโอกาสปัจจัยหนึ่งอาจจะเด่นกว่าอีกปัจจัยหนึ่ง แต่ในภาพรวมก็คือวิวัฒนาการของสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้[2] ดังนั้นงานเขียนเรื่อง *"On the Possibility of an Autonomous History of Modern Southeast Asia"* ของ John Smail จึงเป็นตัวอย่างของการอธิบายประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เน้นความ

2. John R.W. Smail. 1961. On the possibility of an autonomous history of modern southeast Asia. *Journal of Southeast Asian History*, 2 .2: 63-65. (อ้างจากชุลีพร 2536- 2537: 99).

เป็นเอกเทศ (Autonomy) หรือที่มีขอบเขตเฉพาะตัวของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจอีกแนวทางหนึ่ง

อย่างไรก็ดี เมื่อผู้ศึกษาได้สำรวจงานเขียนที่อธิบายการขยายตัวของกองทัพญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา พบว่างานเขียนส่วนใหญ่เน้นการอธิบายอิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตก ซึ่งเป็นแรงผลักดันจากภายนอกที่ส่งผลต่อการขยายตัวของกองทัพญี่ปุ่นเพื่อแสวงหาสถานะที่เท่าเทียมกับมหาอำนาจตะวันตก ดังในตัวอย่างงานเขียนของ Yabe Teiji และ W.G. Beasley ซึ่งได้กล่าวรายละเอียดไปแล้วข้างต้น อย่างไรก็ตาม ในความคิดเห็นของผู้ศึกษาตระหนักว่า การขยายตัวของกองทัพญี่ปุ่นในสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพานั้น เกิดขึ้นจากแรงผลักดันที่ผสมผสานระหว่างปัจจัยภายนอกที่เป็นอิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตก และปัจจัยภายในที่เป็นบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของญี่ปุ่นที่มีขอบเขตเฉพาะตัว ดังนั้นในการศึกษาเรื่อง "การศึกษาการขยายตัวของกองทัพญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา: มุมมองทางสังคม-วัฒนธรรม" นั้น ผู้ศึกษาจะทดลองนำเสนอเรื่องการขยายตัวของกองทัพญี่ปุ่นตามแนวทางของ Autonomous History ซึ่งในที่นี้พยายามจะอธิบายผ่านปัจจัยภายในสังคมญี่ปุ่น โดยเน้นการศึกษาเฉพาะกรณีที่สัมพันธ์กับการยึดครองประเทศไทยเป็นหลัก

ปัจจัยภายในสังคมญี่ปุ่นที่มีผลต่อการขยายตัวของกองทัพในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา: ความสัมพันธ์กับการยึดครองประเทศไทย

เมื่อได้ทำการศึกษาและพิจารณาจากมุมมองทางสังคม-วัฒนธรรมของญี่ปุ่นในช่วงก่อนสงครามมหาเอเชียบูรพาพบว่า แนวความคิดภายในสังคมญี่ปุ่นที่น่าจะมีส่วนต่อการผลักดันการขยายตัวของกองทัพในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมทั้งประเทศไทยอย่างน้อยน่าจะมาจากแนวความคิดที่สำคัญ 2 ประการ กล่าวคือ ประการแรก เป็นแนวความคิดที่เน้นความสูงส่งขององค์จักรพรรดิ

และความจงรักภักดีต่อประเทศชาติ ที่นำไปสู่ลัทธิทหารนิยมของสังคมญี่ปุ่น ประการที่สอง เป็นแนวความคิดที่เน้นความสูงส่งทางวัฒนธรรมของสังคมญี่ปุ่น ซึ่งในที่นี้จะอธิบายถึงแรงผลักดันที่เกิดขึ้นจากแนวความคิดทั้ง 2 ประการ อันสัมพันธ์กับการยึดครองประเทศไทยของกองทัพญี่ปุ่นในสมัยสงครามมหาเอเชีย-บูรพาตามลำดับดังนี้

1. แนวความคิดที่เน้นความสูงส่งขององค์จักรพรรดิและความจงรักภักดีต่อประเทศชาติที่นำไปสู่ลัทธิทหารนิยมของสังคมญี่ปุ่น

ในสังคมญี่ปุ่นนับตั้งแต่ทศวรรษ 1930 ได้มีการฟื้นฟูและปลูกฝังแนวความคิดที่เน้นความสูงส่งขององค์จักรพรรดิอย่างจริงจังอีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้ได้ให้ความสำคัญของคติความเชื่อดั้งเดิมของลัทธิชินโตที่เน้นความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันจักรพรรดิผู้ทรงสืบเชื้อสายมาจากพระอาทิตย์หรือเทพีอามาเตราสุโอ-มิ-กามิ ซึ่งเป็นราชวงศ์เดียวที่ปกครองญี่ปุ่นสืบต่อกันมาอย่างไม่ขาดสาย ดังนั้นเชื้อชาติของคนญี่ปุ่นซึ่งเป็นลูกหลานขององค์สุริยเทพีจึงเป็นชาติพันธุ์ที่สูงส่งเหนือกว่าชาติพันธุ์อื่น ๆ ในเอเชีย ด้วยเหตุนี้ญี่ปุ่นจึงมีสิทธิโดยชอบธรรมที่จะเป็นใหญ่คุ้มครองชนชาติอื่น ๆ ได้ (เพ็ญศรี 2538: 228, 242) ซึ่งแนวความคิดที่เน้นความสูงส่งขององค์จักรพรรดิและความสูงส่งของเชื้อชาติของคนญี่ปุ่นที่เกิดขึ้นในลักษณะดังกล่าวของสังคมญี่ปุ่น น่าจะเป็นปัจจัยภายในเฉพาะตัวของสังคมญี่ปุ่นประการหนึ่งที่มีส่วนผลักดันต่อการพัฒนาไปสู่การขยายตัวของกองทัพในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภายใต้แผน "วงศ์ไพบูลย์มหาเอเชียบูรพา" (Greater East Asia Co-Prosperity Sphere) ที่เกิดขึ้นอย่างจริงจังใน ค.ศ. 1940 อย่างไรก็ดีแนวความคิดที่เน้นความสูงส่งขององค์จักรพรรดิที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นในสังคมญี่ปุ่นอีกครั้งนับตั้งแต่ทศวรรษ 1930 ดังกล่าวข้างต้นนั้น เป็นแนวความคิดที่น่าจะเกิดขึ้นเมื่อทหารมองเห็นถึงช่องว่างของอำนาจขององค์จักรพรรดิผู้ทรงเป็นศูนย์รวมของสำนึกแห่งชาติของสังคมญี่ปุ่น โดยพระองค์มิได้ทรงใช้พระราชอำนาจในการปกครองด้วยพระองค์เองแต่ทรงใช้ผ่านรัฐบาลที่ในขณะนั้นอยู่ภายใต้การควบคุมของทหาร ด้วยเหตุนี้ทหารจึงอาศัยผลประโยชน์

จากการตอกย้ำการเป็นศูนย์รวมของสำนึกแห่งชาติขององค์จักรพรรดิเพื่อการขึ้นมามีอำนาจในการปกครองประเทศ ทั้งนี้เพราะทหารสามารถอ้างอิงความศักดิ์สิทธิขององค์จักพรรดิขึ้นมาบังคับรัฐบาลให้กำหนดนโยบายได้ตามความต้องการของกองทัพ อันน่าจะรวมถึงนโยบายที่พัฒนาไปสู่การขยายตัวของกองทัพออกสู่ภายนอกประเทศในสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพาด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ในช่วงทศวรรษ 1930 ทหารยังได้อาศัยฐานะทางชนชั้นในสังคมของตนเอง ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นชนชาตินักรบอันได้รับการยอมรับและยกย่องว่าเป็นชนชั้นสูงสุดของสังคม โดยที่โครงสร้างของชนชั้นแต่เดิมมาประกอบด้วย 4 ชนชั้น อันได้แก่ นักรบ ชาวนา ช่างฝีมือ และพ่อค้า (เพ็ญศรี 2540: 91) อีกทั้งยังเป็นชนชั้นที่มีคุณธรรมและความกล้าหาญตามลัทธิบูชิโดที่ปลูกฝังอยู่ในสังคมญี่ปุ่น (อินาโซ 2508: 55-57) ดังนั้นเมื่อทหารซึ่งเป็นกลุ่มที่มีแนวความคิดชาตินิยมที่รุนแรงอยู่ในขณะนั้น ได้กระตุ้นกระแสความสำนึกในเรื่องความจงรักภักดีต่อประเทศชาติอย่างจริงจังอีกครั้ง ดังที่เคยได้พัฒนาประเทศให้มีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจและความเข้มแข็งทางการทหารตามนโยบายฟุโกกุ-เคียวเฮ (Fukoku-Kyohei) มาแล้วนับตั้งแต่สมัยเมอิจิ และเมื่อมาถึงในช่วงทศวรรษ 1930 ความสำนึกเรื่องชาตินิยมจึงได้พัฒนาไปสู่ลัทธิทหารนิยมขึ้นในสังคมญี่ปุ่น (เพ็ญศรี 2538: 155-158) ซึ่งนับเป็นปัจจัยภายในสังคมอีกประการหนึ่งที่มีส่วนผลักดันให้ญี่ปุ่นภายใต้การนำของกองทัพขยายตัวออกไปสู่ภายนอกประเทศเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของเอเชีย โดยให้ความสำคัญกับความเป็นผู้นำของญี่ปุ่นใน 3 ประการ คือ ประการแรก ญี่ปุ่นเป็นแสงสว่างแห่งเอเชีย (Light of Asia) ที่มีความเข้มแข็งและสามารถจุดประกายความคิดของการปลดปล่อยประเทศต่าง ๆ ในเอเชียให้เป็นอิสระจากการปกครองของตะวันตก ประการที่ 2 ญี่ปุ่นเป็นผู้ปกป้องคุ้มครองแห่งเอเชีย (Protector of Asia) ที่มีความพร้อมและความสามารถในการปกป้องเอเชียให้รอดพ้นจากการกลับเข้ามายึดครองอาณานิคมอีกครั้งของมหาอำนาจตะวันตก และประการที่ 3 ญี่ปุ่นเป็นผู้นำแห่งเอเชีย (Leader of Asia) เพียงประเทศเดียวที่มีประสบการณ์ ความสามารถ และความจริงใจที่จะสร้างสรรค์เอเชียใหม่ภายใต้ความร่วมมือและความ

มั่นคงร่วมกัน (Sato 1994: 43-44)

จากปัจจัยภายในสังคมญี่ปุ่นที่ได้อธิบายมาแล้วทั้งหมดข้างต้นจึงอาจจะกล่าวได้ว่า แนวคิดที่เน้นความสูงส่งขององค์จักรพรรดิและความจงรักภักดีต่อประเทศชาติที่นำไปสู่ลัทธิทหารนิยมของสังคมญี่ปุ่นที่เกิดขึ้นในทศวรรษ 1930 ได้มีส่วนผลักดันให้กองทัพญี่ปุ่นขยายตัวออกสู่ภายนอกประเทศในฐานะผู้นำแห่งเอเชียที่ต้องการปลดปล่อยเอเชียตะวันออกให้พ้นจากอิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตก โดยเริ่มต้นจากการปฏิบัติการทางการทหารยึดแมนจูเรียและยกฐานะเป็นประเทศแมนจูกัวใน ค.ศ. 1932 ซึ่งถือเป็นการละเมิดนโยบายสันติภาพในเอเชียตะวันออกของสันนิบาตชาติ ญี่ปุ่นจึงถอนตัวออกจากสันนิบาตชาติใน ค.ศ. 1933 (เพ็ญศรี 2538: 232-233) จากนั้นอุดมการณ์ของลัทธิทหารนิยมของกองทัพญี่ปุ่นได้ก้าวไปสู่ความแข็งแกร่งและก้าวร้าวมากยิ่งขึ้นภายหลังจากที่ญี่ปุ่นทำสงครามเต็มรูปแบบกับจีนใน ค.ศ. 1937 ซึ่งภายในระยะเวลา 2 ปี กองทัพญี่ปุ่นสามารถยึดครองดินแดนทางตอนเหนือลงสู่ทางตอนใต้ของจีนได้สำเร็จ (อ้างแล้ว: 237) จากความสำเร็จดังกล่าวผลักดันให้กองทัพญี่ปุ่นขยายอำนาจและอิทธิพลมากยิ่งขึ้นตามลำดับ นับตั้งแต่การประกาศ "ระเบียบใหม่ในเอเชียตะวันออก" (New Order in East Asia) ใน ค.ศ. 1938 และขยายวงกว้างขึ้นไปสู่ประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภายใต้แผน "วงศ์ไพบูลย์มหา-เอเชียบูรพา" (Greater East Asia Co-Prosperity Sphere) ซึ่งนำไปสู่สงครามมหาเอเชียบูรพาอันเป็นส่วนหนึ่งของสงครามโลกครั้งที่สอง โดยกองทัพญี่ปุ่นมีเป้าหมายในการเข้าไปแทนที่มหาอำนาจตะวันตกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

อย่างไรก็ดี หากมองการขยายตัวของกองทัพญี่ปุ่นในสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพาอันสัมพันธ์กับการยึดครองประเทศไทยแล้วพบว่า กองทัพซึ่งได้ประสานผลประโยชน์ของแนวคิดที่เน้นความสูงส่งขององค์จักรพรรดิและแนวคิดลัทธิทหารนิยมโดยใช้อำนาจทหารหรือกองทัพญี่ปุ่นที่มีความสามารถเหนือกว่าทั้งด้านกำลังทหารและอาวุธ ก็เข้ามาเจรจาขอทำกติกาสัญญาพันธไมตรีกับรัฐบาลไทยในเวลา 23.00 น. ของวันที่ 7 ธันวาคม ค.ศ. 1941 และให้

โอกาสรัฐบาลไทยใช้เวลาในการพิจารณาข้อเสนอของญี่ปุ่นเพียงแค่ 2 ชั่วโมง เท่านั้น โดยทางกองทัพญี่ปุ่นได้เตรียมพร้อมที่จะยกพลขึ้นบกในเวลา 01.00 น. ของวันที่ 8 ธันวาคม ค.ศ. 1941 ซึ่งนับว่าเป็นเงื่อนไขที่ยากต่อการปฏิเสธอย่างยิ่ง จนในที่สุดได้นำไปสู่การลงนามในกติกาสัญญาพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น เมื่อวันที่ 21 ธันวาคม ค.ศ. 1941 โดยมีจอมพล ป. พิบูล-สงคราม นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศของไทย และ เตอิจิ ทสุโบกามิ (T. Tsubokami) เอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทย ร่วมลงนาม[3] โดยในการลงนามครั้งนั้นกองทัพญี่ปุ่นได้นำสุนทรพจน์ของพลเอก โตโจ ฮิเดกิ นายกรัฐมนตรีของญี่ปุ่นในขณะนั้นมาประกาศให้ประชาชนชาวไทย รับทราบความว่า

> "....การสร้างระเบียบใหม่ในเอเชียตะวันออกนั้น เป็นความมุ่งหมายของชาวเอเชียตะวันออกทั้งหลายเหมือนกัน เราได้เริ่มพยายามและได้เสียสละมากมายเพื่อการนี้เป็นเวลาตั้ง 10 ปีมาแล้ว **การบีบคั้นทางการเมืองและการเศรษฐกิจของอังกฤษต่อประเทศญี่ปุ่นเพื่อกีดขวางการดำเนินงานนั้นได้ทวีการกดขี่ขึ้นอย่างเปิดเผยและชัดแจ้ง ซึ่งในที่สุดประเทศญี่ปุ่นก็จำใจต้องถืออาวุธเข้าทำการปราบปรามและทำลายอังกฤษกับอเมริกาอย่างกล้าหาญ**
>
> ในขณะที่จะตัดสินใจโดยเด็ดขาดเพื่อโชคชะตาของเอเชียนั้น ประเทศไทยก็ได้รีบฉวยโอกาสเข้าร่วมแรงกับญี่ปุ่นทุกประการ โดยการตัดสินใจอย่างแกร่วกล้าและด้วยสติปัญญาอันเฉียบแหลมของ ฯพณฯ ท่าน จึงได้มีการทำกติกาสัญญาพันธไมตรีเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นทั้งการรุกรานและการป้องกัน ซึ่งนับเป็นประวัติการณ์นัน ได้เป็นที่ปิติยินดีอย่างล้นพ้นในอันที่จะประสิทธิความเจริญรุ่งโรจน์ของเอเชียตะวันออก

---

3. กองบรรณสาร, กระทรวงการต่างประเทศ. WW.2/2: 3 (2) กติกาสัญญาพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น (พ.ศ. 2484).

กองทัพบกและกองทัพเรือแห่งจักรพรรดิ์ญี่ปุ่นปฏิบัติการยุทธได้ผลอย่างงดงามที่สุดตั้งแต่เริ่มสงคราม และบัดนี้ฮ่องกงซึ่งเป็นฐานทัพของอังกฤษกับอเมริกาในทางเอเชียตะวันออกนั้นได้ตกอยู่ในกำมือของเราแล้ว และการแตกของสิงคโปร์กับมะนิลานั้นเล่าก็ได้คืบหน้าใกล้เข้ามาอยู่แล้ว และเชื่อแน่ว่าในไม่ช้าจะทำการขับไล่กำลังของอังกฤษกับอเมริกาออกไปจากมหาเอเชียตะวันออกโดยสิ้นเชิง และแล้วจะได้วางหลักในการสถาปนาวงไพบูลย์ร่วมกันในเอเชียตะวันออก...." (อ้างแล้ว)

หากได้พิจารณาสุนทรพจน์ของพลเอกโตโจ ฮิเดกิ นายกรัฐมนตรีซึ่งเป็นผู้นำสูงสุดของกองทัพญี่ปุ่นในขณะนั้น จะเห็นได้อย่างชัดเจนถึงแรงผลักดันจากภายนอกที่เกิดจากการบีบคั้นทางการเมืองและเศรษฐกิจของอังกฤษและสหรัฐอเมริกาที่ส่งผลต่อการขยายตัวของกองทัพในเอเชียตะวันออกซึ่งญี่ปุ่นได้ใช้เป็นข้ออ้างอยู่เสมอ แต่หากได้พิจารณาจากสุนทรพจน์และคำปราศรัยของผู้นำญี่ปุ่นที่เข้ามาเจรจาเพื่อขอความร่วมมือจากรัฐบาลไทยในการทำสงครามสู้รบกับมหาอำนาจตะวันตก นอกจากได้อ้างถึงการบีบคั้นของมหาอำนาจตะวันตกดังกล่าวแล้วยังได้อ้างถึงองค์จักรพรรดิในฐานะเป็นศูนย์รวมของทั้งรัฐบาลและกองทัพ โดยพยายามทำให้การเจรจาเป็นความปรารถนาขององค์จักรพรรดิ ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการนำเอาแนวความคิดที่เน้นความสูงส่งขององค์จักรพรรดิมาใช้ประโยชน์ในการเจรจาเพื่อขอความร่วมมือจากรัฐบาลไทย ที่มีแนวความคิดทางสังคมที่เน้นความสูงส่งขององค์พระมหากษัตริย์ในลักษณะดังกล่าว ยังเห็นได้จากคำปราศรัยของเตอิจิ ทสุโบกามิ (T. Tsubakami) เอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทยได้กล่าวเนื่องในวันฉลองครบรอบ 2 ปีของการลงนามในกติกาสัญญาพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่นเมื่อวันที่ 21 ธันวาคม ค.ศ. 1943 ความว่า

"....ประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น ได้**สัญญากันในที่นี้ว่าจะให้สิทธิและเสรีแก่ชาวมหาเอเชียบูรพาโดยทั่วไปนั้น** คำสัญญานี้ได้ดำเนินไปด้วยดีหย่างเปนระเบียบเรียบร้อย โดยความกล้าหาญและเข้มแข็ง เด็ดเดี่ยว

ของ**กองทัพแห่งองค์สมเด็ดพระจักรพัดี**ในการต่อสู้ และพี่น้องชาวมหาเอเชียบูรพาทุกชาติได้ลุถึงความประสงค์แห่งตนด้วยการทำกติกาสัญญาพันธไมตรีกับ**รัฐบาลแห่งองค์สมเด็ดจักรพัดิ** สมดั่งความมุ่งหมายอันซึ่งเราได้วางไว้เดิม และในที่สุดได้มีการตกลงกันในหลัก 5 ประการในการประชุมผู้แทนนานาชาติแห่งมหาเอเชียบูรพา ในเวลานี้**รัศมีซึ่งเป็นแสงคู่บารมีขององค์สมเด็ดพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ขององค์สมเด็ดพระจักร-พัดิ ของสมเด็ดพระเจ้าอยู่หัวได้แผ่กว้างไพสาลไปทั่วโลกแล้ว** ส่วนทางสัตรูนั้นนับวันนับแต่จะอับเฉาลงทุกที และสูญสิ้นตายลงไปในที่สุด"[4]

อย่างไรก็ดี แม้กองทัพญี่ปุ่นจะพยายามอ้างถึงความสูงส่งหรือบารมีขององค์จักรพรรดิและองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาใช้เป็นศูนย์รวมร่วมกันของการเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับกองทัพญี่ปุ่นก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติกองทัพญี่ปุ่นมิได้ให้สิทธิและเสรีแก่รัฐบาลไทยตามสัญญาพันธไมตรีที่ระบุไว้ในข้อที่ 1 ว่า "ประเทศญี่ปุ่นกับประเทศไทยสถาปนาพันธไมตรีระหว่างกันและกันตามมูลฐานที่ต่างฝ่ายต่างเคารพเอกราชและอธิปไตยแห่งกันและกัน"[5] ดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนในช่วงที่กองทัพญี่ปุ่นทำการเข้ายึดครองประเทศไทยสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพานั้น กองทัพญี่ปุ่นใช้อำนาจของกองกำลังทหารเข้ามาควบคุมประเทศไทยทั้งทางด้านการทหาร เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม กล่าวคือ

ในด้านการทหาร ในช่วงสงครามกองทัพญี่ปุ่นได้เข้ามามีอิทธิพลเหนือการดำเนินนโยบายทางการทหารของไทยโดยตลอด นับตั้งแต่การยอมให้กองทัพญี่ปุ่นเคลื่อนกำลังทหารผ่านประเทศไทยเพื่อโจมตีพม่าและมลายูของอังกฤษเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม ค.ศ. 1941 การร่วมลงนามในกติกาสัญญาพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่นเมื่อวันที่ 21 ธันวาคม ค.ศ. 1941 จนกระทั่งการประกาศสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตร เมื่อวันที่ 25 มกราคม

---

4. กองบรรณสาร, กระทรวงการต่างประเทศ, WW.2/2: 3 (6) การฉลองกติกาสัญญาพันธไมตรีระหว่างไทย-ญี่ปุ่น วันครบรอบปีที่ 2 (พ.ศ. 2486).

5. กองบรรณสาร, กระทรวงการต่างประเทศ WW.2/2: 3 (2). อ้างแล้ว.

ค.ศ. 1942 นอกจากนั้นยังรวมถึงการให้ความร่วมมือทางการทหารกับกองทัพญี่ปุ่น โดยการลงนามในข้อตกลงเกี่ยวกับการสร้างทางรถไฟทหารสายหนองปลาดุก-กาญจนบุรี (ทางรถไฟสายมรณะ) เมื่อวันที่ 16 กันยายน ค.ศ. 1942[6] และลงนามในข้อตกลงเกี่ยวกับการสร้างทางรถไฟทหารสายชุมพร-กระบุรี เมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม ค.ศ. 1943[7] ซึ่งถือเป็นการให้ความร่วมมือทางการทหารของไทยอย่างเร่งด่วนและจำเป็นสำหรับกองทัพญี่ปุ่น เพื่อใช้เป็นเส้นทางในการขนส่งกองกำลังบำรุงทั้งในด้านกำลังทหาร อาวุธยุทโธปกรณ์ และเสบียงอาหาร ให้กองทัพญี่ปุ่นในพม่า เพื่อบุกโจมตีอินเดียตามแผนการยุทธของกองทัพญี่ปุ่นต่อไป

ส่วนทางด้านเศรษฐกิจ กองทัพญี่ปุ่นได้ใช้อำนาจของกองทหารญี่ปุ่นในการบีบบังคับขอความร่วมมือทางด้านการเงิน การค้า และอุตสาหกรรมจากรัฐบาลไทย (พรรณี 2540: 85-86) กล่าวคือ ความร่วมมือในด้านการเงิน ไทยต้องเป็นฝ่ายจัดหาเงินกู้ให้กับกองทัพญี่ปุ่นใช้ในกิจการทางการทหารต่าง ๆ ตามที่กองทัพเสนอ ต้องลดค่าเงินบาทเท่ากับเงินเยน ในด้านการค้า กองทัพญี่ปุ่นสนับสนุนให้บริษัทญี่ปุ่นเข้ามาเปิดกิจการค้าขายในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก จนการค้าต่างประเทศและการค้าภายในประเทศ โดยเฉพาะการค้าผ้า ฝ้าย ข้าว เนื้อสัตว์ และหนังสัตว์กลายเป็นสินค้าควบคุมที่จำเป็นสำหรับกองทัพ ด้วยเหตุนี้การค้าของไทยจึงตกอยู่ภายใต้การควบคุมของทุนนิยมญี่ปุ่นอย่างเต็มที่ ส่วนในด้านอุตสาหกรรม ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ กองทัพญี่ปุ่นจึงใช้ประเทศไทยเป็นแหล่งผลิตสิ่งของต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับกองทัพทั้งที่ประจำอยู่ในประเทศไทยและประเทศอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย ทั้งนี้กองทัพญี่ปุ่นได้เข้ามาดำเนินการในหลายรูปแบบ นับตั้งแต่ การร่วมลงทุนกับรัฐบาลไทย การสนับสนุนบริษัทเอกชนญี่ปุ่นเข้ามาลงทุนโดยตรง รวมทั้งการทำสัญญาให้โรงงานเอกชนไทยทั้งที่มีเชื้อสายไทยและจีนทำการผลิตสินค้า

---

6. หจช., บก.สูงสุด 2.4.1.2/7 ข้อตกลงและข้อตกลงปลีกย่อยระหว่างไทย-ญี่ปุ่น เรื่อง การสร้างทางรถไฟสายหนองปลาดุก-กาญจนบุรี (31 พ.ค. 2486).

7. หจช., บก.สูงสุด 2.4.1.3/3 การทำข้อตกลงและข้อตกลงปลีกย่อยทางรถไฟทหารสายชุมพร-กระบุรี (10 พ.ค. 2486-18 ก.ย. 2488).

อุตสาหกรรมเพื่อป้อนให้กับกองทัพญี่ปุ่นเป็นหลัก สุดท้ายในส่วนของการเข้ามาควบคุมทางด้านวัฒนธรรมของกองทัพญี่ปุ่น ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับแนวความคิดที่เน้นความสูงส่งทางวัฒนธรรมของสังคมญี่ปุ่นนั้น เป็นปัจจัยภายในที่มีส่วนกระตุ้นการขยายตัวของกองทัพอีกประการหนึ่ง ซึ่งผู้ศึกษาจะนำรายละเอียดไปกล่าวในประเด็นต่อไป

2. แนวความคิดที่เน้นความสูงส่งทางวัฒนธรรมของสังคมญี่ปุ่น

แนวความคิดที่เน้นความสูงส่งทางวัฒนธรรมของสังคมญี่ปุ่นนับเป็นปัจจัยภายในอีกประการหนึ่ง ซึ่งมีส่วนผลักดันต่อการขยายตัวของกองทัพญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา ทั้งนี้เพราะทัศนะของชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่มองชาวพื้นเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งถูกปกครองโดยเป็นอาณานิคมตะวันตกว่าเป็นกลุ่มคนที่ขาดการขัดเกลาทางวัฒนธรรม ขี้เกียจและล้าหลัง ด้วยเหตุนี้ชาวญี่ปุ่นซึ่งมีวัฒนธรรมที่สูงส่งกว่าจึงจำเป็นต้องนำเอาวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่มีคุณค่าเข้ามาเผยแพร่ให้กับชาวพื้นเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยการทำให้วงศ์ไพบูลย์มหาเอเชียบูรพาเป็น "Japanization" ในลักษณะเดียวกันกับที่นาซีเยอรมันได้ทำไว้ในยุโรป โดยทั้งนี้ญี่ปุ่นได้มีความปรารถนาที่จะนำเอาโครงสร้างพื้นฐานทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่นมาจัดตั้งเป็น "New East Asian Culture" ซึ่งในทางปฏิบัติหมายถึง "Japanization of East Asian" นั่นเอง (Goodman 1991: 99) ดังนั้นการเข้ามายึดครองเอเชียของกองทัพญี่ปุ่นจึงมิใช่เป็นเพียงเพื่อการยึดครองทรัพยากรธรรมชาติ แต่เป็นภารกิจของญี่ปุ่นที่ต้องลบล้างอิทธิพลของตะวันตกออกไปจากเอเชีย และสถาปนามหาเอเชียบูรพา โดยมีญี่ปุ่นเป็นผู้นำทั้งทางด้านจริยธรรมและวัฒนธรรมเอเชีย ดังปรากฏในสุนทรพจน์ของพลเอกโตโจ ฮิเดกิ นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นที่เคยกล่าวไว้ในงานฉลองสัญญาพันธไมตรีระหว่างญี่ปุ่น จีน และแมนจูกัว เมื่อวันที่ 30 พฤศจิกายน ค.ศ. 1942 ความว่า

"....สงครามครั้งนี้ไม่ใช่เป็นการทำกันเพียงเพื่อยึดครองทรัพยากรธรรมชาติ แต่เป็นการรณรงค์อันศักดิ์สิทธิ์และศีลธรรมเพื่อสร้างระบบใหม่ ซึ่งทุกชาติจะต้องได้รับประโยชน์ตามสิทธิที่ตนควรมีควรได้ และเพื่อประกันให้สันติภาพมีอยู่อย่างถาวรต่อไป **ฝ่ายทหารนั้นเล่าเห็นว่าญี่ปุ่นมีภาระกิจที่จะต้องนำเอเชีย จะต้องลบล้างล้างอิทธิพลของตะวันตกออกไปให้หมดสิ้นจากเอเชีย การสถาปนามหาเอเชียบูรพาสำเร็จย่อมไม่หมายเพียงการสร้างสถานการณ์ให้ญี่ปุ่นเป็นจักรวรรดิที่เลี้ยงตัวเองได้ แต่จะเป็นการเลื่อนฐานะให้ญี่ปุ่นเป็นผู้นำทั้งทางด้านจริยธรรมและวัฒนธรรมเอเชีย อีกนัยหนึ่งญี่ปุ่นจะเป็นเสมือน "ประทีปของเอเชีย" (Light of Asia)** เมื่อญี่ปุ่นจะช่วยชาติต่าง ๆ ในเอเชียเช่นนี้ ชาตินั้น ๆ จะต้องร่วมมือกันสร้างวงศ์ไพบูลย์ให้สำเร็จ...." (ดิเรก 2509: 146-147)

หากมองจากปัจจัยภายในอันเกิดจากแนวความคิดที่เน้นความสูงส่งทางวัฒนธรรมของสังคมญี่ปุ่น ซึ่งฝ่ายทหารหรือกองทัพปรารถนาที่จะเข้ามาเป็นผู้นำทางด้านจริยธรรมและวัฒนธรรมของเอเชียดังปรากฏในสุนทรพจน์ของพลเอกโตโจ ฮิเดกิ นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นดังกล่าวข้างต้นแล้ว แนวคิดดังกล่าวยังสอดคล้องและสัมพันธ์กับแนวคิดในการเข้ามายึดครองประเทศไทยของกองทัพญี่ปุ่นในสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพาอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการเข้ามาเผยแพร่วัฒนธรรมญี่ปุ่นในไทยของนายซะซะโอะกะ เจ้าหน้าที่ประจำสถานวัฒนธรรมญี่ปุ่นในกรุงเทพฯ ความว่า

"....วัธนธัมไทยนั้นรับมาจากอินเดียและจเรินช้ามากไม่ค่อยทันเวลา และที่เข้ามาประเทสไทยเพราะความตกลงทางวัธนธัมที่ทำขึ้น โดย**มีหน้าที่มาทำความเข้าไจแก่คนไทยให้เข้าไจยี่ปุ่นดีขึ้น และมาช่วยเร่งคนไทยให้มีวัธนธัมที่จเรินเร็วขึ้น เพื่อให้ทันกับเวลา โดยจะช่วยถ่ายวัธนธัมยี่ปุ่นซึ่งได้รับการดัดแปลงให้เหมาะสมโดยรวดเร็วดีแล้วแก่คนไทย ซึ่งไม่แปลกอะไรที่ประเทสเล็ก ๆ จะรับเอาวัธนธัมจากประเทสไหย่....**"[8]

8. กองบรรณสาร, กระทรวงการต่างประเทศ WW.2/2: 4 (10) การพบปะสนทนาระหว่างคนไทยกับญี่ปุ่นเกี่ยวกับวัฒนธรรมและโครงการจัดตั้งสถานวัฒนธรรมของไทยในกรุงโตเกียว.

ดังนั้นเมื่อทัศนะของพลเอกโตโจ ฮิเดกิ ผู้นำกองทัพญี่ปุ่น รวมทั้งเจ้าหน้าที่ประจำสถานวัฒนธรรมญี่ปุ่นในไทย ดังในกรณีตัวอย่างของนายซะซะโอะกะมีแนวความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมญี่ปุ่นที่เหนือกว่าวัฒนธรรมไทย ซึ่งมีเป้าหมายที่จะให้ญี่ปุ่นเข้ามาเป็นผู้นำในการเผยแพร่วัฒนธรรมที่เจริญแก่คนไทยโดยเร็วดังความข้างต้น ด้วยเหตุนี้ในการเข้ามายึดครองประเทศไทยของกองทัพญี่ปุ่นในสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา ญี่ปุ่นจึงเริ่มดำเนินนโยบายเผยแพร่วัฒนธรรม โดยการเข้ามาขอความร่วมมือทางวัฒนธรรมจากรัฐบาลไทยหลายประการที่สำคัญได้แก่ การทำความตกลงทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น การจัดตั้งหอวัฒนธรรมญี่ปุ่นในกรุงเทพฯ การจัดสอนภาษาญี่ปุ่นในประเทศไทย และการส่งนักเรียนไทยไปศึกษายังประเทศญี่ปุ่น เป็นต้น ซึ่งในที่นี้ผู้ศึกษาจะได้กล่าวถึงการดำเนินการทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่นดังกล่าวข้างต้นตามลำดับ

ประการแรก การทำความตกลงทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น: ในการดำเนินการเจรจาทำความตกลงทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่นนั้น กระทรวงการต่างประเทศของญี่ปุ่นได้เริ่มต้นโดยการส่งดร.ตาเกชิ ยานางิซาวา (Takeshi Yanagisawa) ซึ่งเป็นที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศญี่ปุ่น[9] นำสาส์นของพลเอกโตโจ ฮิเดกิ นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นเข้าเจรจาขอความตกลงทางวัฒนธรรมกับกระทรวงการต่างประเทศของไทย ดังคำแปลสาส์น ความว่า

> "....เมื่อสงครามมหาเอเชียได้อุบัติขึ้น ประเทสของเราทั้งสองซึ่งโดยการอาสัยหลักแห่งความเป็นไมตรีมิตรต่อกัน ก็ได้เข้าร่วมกันใช้ความอุสาหะพยายามฟันฝาความเข้มแข็งเพื่อชิงชัยชนะ และสถาปนาวางไพบูลย์ด้วยการทำลายล้างสัตรูอเมริกาและอังกริด ในยามเช่นนี้ประเทสไทยและประเทสยี่ปุ่นยังจะได้มีการตกลงทางวัธนธัมกันอีกด้วย....ทั้งในเมื่อเห็นว่าเป็น

9. กองบรรณสาร, กระทรวงการต่างประเทศ WW.2/2: 4 (1) การเจรจาว่าด้วยความตกลงทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น.

ประโยชน์ในการส่งเสริมมิตรภาพและจะผูกพันจิตใจของประชาชนทั้งสองประเทศให้สนิทสนมกลมเกลียวยิ่งขึ้น ซึ่งฉันรู้สึกว่าเป็นประวัติการณ์อันสำคัญยิ่ง การขัดขวางและทำลายการรุกรานของอังกริดอเมริกาทางด้านวัธนธัมในภาคมหาเอเชียตะวันออกนี้ และ**สถาปนาวัธนธัมของตะวันออกที่แท้จิงขึ้นใหม่ เพื่อการส่งเสริมความจเรินก้าวหน้าทางจิตใจของมหาเอเชียนั้น เปนสิ่งสำคันในปัจจุบันนี้** ฉันแน่ไจโดยมิได้มีความสงสัยแต่ประการใดเลยว่า การตกลงทางวัธนธัมครั้งนี้จะได้เปนประโยชน์อันยิ่งไหย่ในการที่จะยังความมุ่งหมายดังกล่าวแล้วให้สำริทธิ์ผลโดยแน่แท้...."[10]

นอกจากสาส์นของพลเอกโตโจ ฮิเดกิ ที่ได้พยายามแสดงให้เห็นถึงผลประโยชน์อันยิ่งใหญ่ของการทำความตกลงทางวัฒนธรรมดังกล่าวข้างต้นแล้ว ดร.ตาเกชิ ยานางิซาวา ซึ่งเป็นที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศ ผู้รับผิดชอบในการเข้ามาเจรจาทำความตกลงทางวัฒนธรรมเมื่อเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1942 นั้น ยังได้แสดงให้เห็นถึงจุดมุ่งหมายของการทำความตกลงทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่นในสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา ว่าเป็นการร่วมกันสร้าง "วัฒนธรรมเอเชียใหม่" ให้เจริญรุ่งเรือง โดยประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศเอกราชควรจะต้องให้ความร่วมมือกับญี่ปุ่น ความว่า

"....สัญญาวัธนธัมระหว่างไทยกับยี่ปุ่นนั้นเป็นพิเสสไม่เคยมีมาก่อนไนโลก ตลอดจนวิญญาณซึ่งมีไนสัญญาก็แตกต่างกันด้วย....การที่เปนดังนี้ก็เพราะประเทสยี่ปุ่นกับไทยทั้งสองประเทสจะต้องเคารพไนวัธนธัมตามสัญญาของแต่ละฝ่าย และจะต้องร่วมมือกันในทางวัธนธัมเพื่อส้าง "วัธนธัมอาเซีย" อันเปนวัธนธัมอันยิ่งไหย่ไห้จเริน หน้าที่อันสำคัญของฉันก็คือ เผยแพร่และแนะนำวัธนธัมของยี่ปุ่นนั้นเอง ซึ่งไม่จำเปนต้องกล่าวก็ได้....ส่วนความมุ่งหมายอันสูงสุด ก็คือ ไห้ความเข้าไจซึ่งกันและกันไห้มากที่สุดที่จะมากได้ และไห้ประชาชนทั้งสองประเทสช่วยกัน

10. กองบรรณสาร, กระทรวงการต่างประเทศ WW.2/2: 4 (20) การฉลองความตกลงทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น ไทยเป็นผู้จัดให้มีขึ้นในประเทศไทย.

> สร้างวัธนธัมแผนไหม่ ซึ่งได้มีอยู่ไนสัญญาวัธนธัมแล้วว่า "ความจเรินรุ่งเรืองของวัธนธัมอาเซีย" ให้บันลุถึงจุดที่หมาย....ไม่มีสิ่งใดที่จะสนิธสนมไปยิ่งกว่าความร่วมมือเพื่อที่จะสร้างวัธนธัมอาเซียไหม่ ให้จเรินรุ่งเรืองและสร้างจิตใจของอาเซียไหม่ขึ้นอย่างสุดความสามาถเท่ากับประเทสยี่ปุ่นซึ่งเป็นประเทสเอกราชอยู่ทางภาคตะวันออกของอาเซีย และประเทสไทยซึ่งเป็นประเทสเอกราชของทางภาคใต้ของอาเซีย...."[11]

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงวัตถุประสงค์ของความตกลงทางวัฒนธรรมของฝ่ายญี่ปุ่น จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่ากองทัพญี่ปุ่นต้องการร่วมมือกับไทยเพื่อขัดขวางและทำลายอิทธิพลทางวัฒนธรรมของอังกฤษและสหรัฐอเมริกาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ลง และสถาปนาวัฒนธรรมของตะวันออกที่แท้จริงขึ้นมาใหม่ภายใต้การนำของญี่ปุ่น แต่หากพิจารณาในส่วนวัตถุประสงค์ของฝ่ายไทยกลับพบว่า การแลกเปลี่ยนความรู้ในทางวัฒนธรรมของกันและกันมิได้มีความหมายว่าญี่ปุ่นจะต้องรับเอาวัฒนธรรมบางของอย่างของไทยไปใช้ หรือไทยจะต้องรับเอาวัฒนธรรมบางอย่างของญี่ปุ่นมาใช้ หากแต่ต่างฝ่ายต่างต้องเคารพลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมของกันและกัน ซึ่งผู้นำของไทยในขณะนั้นตระหนักเห็นว่าวัฒนธรรมของไทยก็ต้องเป็นของไทย วัฒนธรรมของญี่ปุ่นก็ต้องเป็นของญี่ปุ่น แต่การทำความตกลงทางวัฒนธรรมร่วมกันก็เพื่อแต่ละฝ่ายจะได้รู้จักและเรียนรู้วัฒนธรรมของกันและกัน (อ้างแล้ว) แต่อย่างไรก็ดีในที่สุด นายดิเรก ชัยนาม เอกอัครราชทูตพิเศษของไทยประจำกรุงโตเกียว และนายตานิ มิซายุกิ (Tani Mizayuki) รัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศของญี่ปุ่นได้ร่วมกันลงนามทำความตกลงทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น ณ กรุงโตเกียว เมื่อวันที่ 28 ตุลาคม ค.ศ. 1942[12] และต่อมาในวันที่ 21 ธันวาคม ค.ศ. 1940 ทั้งสองประเทศได้ร่วมกันทำพิธีแลกเปลี่ยนสัตยาบันความตกลงทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น ณ กรุงเทพฯ โดยมีเตอิจิ

---

11. กองบรรณสาร, กระทรวงการต่างประเทศ, WW.2/2: 4 (10). อ้างแล้ว.

12. กองบรรณสาร, กระทรวงการต่างประเทศ. WW.2/2: 4 (1) การเจรจาว่าด้วยความตกลงทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น.

ทสุโยกามิ (T. Tsubokami) เอกอัครราชญี่ปุ่นประจำประเทศไทย และจอมพล ป.พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีของไทยเป็นผู้ลงนามในการแลกเปลี่ยนสัตยาบันร่วมกัน อย่างไรก็ดีการให้ความสำคัญกับการดำเนินกิจการทางด้านวัฒนธรรมของฝ่ายญี่ปุ่นยังปรากฏหลักฐานให้เห็นจากบทความเรื่อง "Thailand to Be Key Centre of Reorganised Cultural Activity in South East Asia Regions" ของดร.ตาเกชิ ยานางิซาวา (Takeshi Yanaghisawa) ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศญี่ปุ่นในขณะนั้น ซึ่งได้ตีพิมพ์บทความดังกล่าวไว้ในหน้า 1 ของหนังสือพิมพ์*บางกอกครอนิเกิล* (*Bangkok Chronicle*) ฉบับวันเสาร์ที่ 27 มีนาคม ค.ศ. 1945 อันได้กล่าวถึงความสำคัญของไทยในฐานะเป็นศูนย์กลางของการดำเนินกิจกรรมทางวัฒนธรรมเพื่อการปฏิรูปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Yanaghisawa 1943: 3-14) อีกทั้งยังสรรเสริญจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีของไทยเทียบเท่ากับพลเอกโตโจ ฮิเดกิ นายกรัฐมนตรีของญี่ปุ่นในฐานะเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมของเอเชียตะวันออก โดยได้ลงภาพถ่ายของผู้นำประเทศทั้งสองคู่กันไว้ในหน้า 1 ของหนังสือพิมพ์ดังกล่าวด้วย

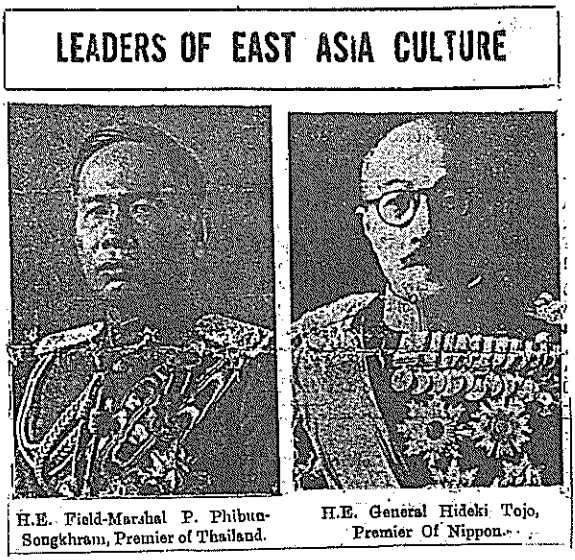

ที่มา: *Bangkok Chroicle*, 27 (March, 1943), p. 1.

ประการที่สอง การจัดตั้งหอวัฒนธรรมญี่ปุ่นในกรุงเทพฯ: ภายหลังจากที่ได้ลงนามในความตกลงทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่น เมื่อวันที่ 28 ตุลาคม ค.ศ. 1942 และมีการแลกเปลี่ยนสัตยาบันกันในวันที่ 21 ธันวาคม ค.ศ. 1942 แล้ว ญี่ปุ่นได้อาศัยความตกลงทางวัฒนธรรมข้อ 11 ซึ่งระบุว่า "อัคภาคีผู้ทำสัญญาจะได้ทำความพยายาม ในอันจะจัดตั้งสถานวัธนธัมขึ้นในนครหลวงของกันและกัน เพื่อเกื้อกูลความสัมพันธ์ทางวัธนธัมระหว่างประเทสทั้งสองให้มั่นคงแขงแรง และต่างฝ่ายจะได้อำนวยความสดวกทุกทางที่สามารถที่จะได้ให้แก่กิจการแห่งสถานวัธนธัมที่กล่าวแล้ว"[13] โดยญี่ปุ่นได้มอบหมายให้ดร. ตาเกชิ ยานางิซาวา ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศของญี่ปุ่นให้ดำเนินการเจรจาขอตั้งหอวัฒนธรรมญี่ปุ่นขึ้นที่กรุงเทพฯ[14] โดยได้ชี้แจงให้เห็นถึงหน้าที่และจุดมุ่งหมายของการจัดตั้งหอวัฒนธรรมญี่ปุ่นความว่า

> "....**หน้าที่ของหอวัธนธัมนี้ ก็คือทำการสนับสนุนให้ความสัมพันธ์ทางวัธนธัมทั้งของยี่ปุ่นและของไทยมีคุณค่าสูงขึ้น**....พูดถึงส่วนอันสำคันของงานนั้น หอวัธนธัมจะไม่แต่เพียงปติบัติการงานฉะเพาะในด้านวัธนธัมอย่างเดียวเท่านั้น แต่ในด้านอื่น ๆ เช่น ในด้านสิลป การท่องเที่ยวชมพื้นภูมิประเทศ การพลานามัย และทุกสิ่งทุกหย่างที่เกี่ยวกับประเทสยี่ปุ่นและประเทสไทย โดยมิต้องคำนึงถึงว่างานนั้นจะกว้างไหย่ไพสาลแค่ไหน....ทุกสิ่งทุกอย่างจะเปนไปด้วยความเรียบร้อยและราบรื่น....**จุดมุ่งหมายในการทำความตกลงฉบับนี้มีกล่าวไว้หย่างจะแจ้งในเบื้องต้นว่า 1. เพื่อที่จะสนับสนุนความก้าวหน้าของวัธนธัมแห่งตะวันออกด้วยความร่วมมือประสานงานวัธนธัมร่วมกันของยี่ปุ่นและไทย 2. เพื่อที่จะเพิ่มพูนความสัมพันธ์ระหว่างชาติทั้งสองให้แน่นแฟ้นสนิทสนมยิ่งขึ้นด้วยความตกลงทางวัธนธัมนี้** ดังนี้จึงเป็นหน้าที่ของหอนี้ที่จะพยายามให้ประชาชนชาวไทยได้คุ้นเคยต่อธัมชาติอันสำคันของวัธนธัมยี่ปุ่น

13. กองบรรณสาร, กระทรวงการต่างประเทศ, WW.2/2: 4 (1). อ้างแล้ว.

14. หจช., (3) สร.0201.55/29. สถานศึกษาวัฒนธรรมญี่ปุ่น-ไทย (9 มี.ค.-15 ต.ค. 2486).

> และไนทำนองเดียวกันสอนให้ประชาชนไนยี่ปุ่นเคารพและเข้าใจไนวัธนธัม ไทยเช่นเดียวกันเปนหลักสำคัน แต่ถึงหย่างไรก็ดีพิธีการของหอนี้มิได้เส็ดสิ้นลงอยู่ที่นี้ ความสำคันของเรื่องหยู่ที่ชาติทั้งสองจะเดินก้าวหน้าไปสู่การสถาปนาวัธนธัมใหม่แห่งตะวันออกด้วยความผูกพันธของสัญญาและการแลกเปลี่ยนวัธนธัมซึ่งกันและกัน และความก้าวหน้าสืบไป...."[15]

ภายหลังจากที่ดร.ตากาชิ ยานางิซาวา ได้เข้ามาชี้แจงหน้าที่และจุดมุ่งหมายของการจัดตั้งหอวัฒนธรรมญี่ปุ่นในกรุงเทพฯ โดยละเอียดดังกล่าวข้างต้นแล้ว ในที่สุดเมื่อเดือนตุลาคม ค.ศ. 1943 รัฐบาลไทยได้ตกลงให้ญี่ปุ่นเข้ามาเปิดหอวัฒนธรรมญี่ปุ่น หรือที่เรียกว่า "นิปปอนบุนกะไก" (Japan Cultural Centre) ที่กรุงเทพฯ[16] โดยตกลงเช่าที่ดินของหม่อมหลวงรามราฆพ พึ่งบุญ ซึ่งมีเนื้อที่ 32 ไร่ 48 ตารางวา ตั้งอยู่ใกล้สวนลุมพินี เป็นสถานที่ตั้งของหอวัฒนธรรมญี่ปุ่น[17] โดยมี ดร.ตากาชิ ยานางิซาวา เป็นผู้อำนวยการหอวัฒนธรรมญี่ปุ่น ดังนั้นนับตั้งแต่ปลายปี ค.ศ. 1943 หอวัฒนธรรมญี่ปุ่นในกรุงเทพฯจึงทำหน้าที่เป็นเสมือนศูนย์กลางของการเผยแพร่การศึกษาและวัฒนธรรมของญี่ปุ่นในประเทศไทยโดยมีการดำเนินการที่สำคัญได้แก่ การดำเนินการแลกเปลี่ยนผู้ทรงคุณวุฒิพิเศษจากวงการแพทย์ ศิลปิน นักประวัติศาสตร์ การจัดกิจกรรมการแสดงภาพถ่าย ภาพเขียน ภาพยนตร์ญี่ปุ่น[18] และที่สำคัญคือ การจัดการสอนภาษาญี่ปุ่นในไทยและการส่งนักเรียนไทยไปศึกษายังประเทศญี่ปุ่น ดังจะได้กล่าวรายละเอียดในประการต่อไป

---

15. กองบรรณสาร, กระทรวงการต่างประเทศ, WW.2/2: 4 (25) นายเคน ยานางิซาวา กับผู้ช่วย 2 คน จะเดินทางมาประเทศไทย.

16. กองบรรณสาร, กระทรวงการต่างประเทศ, WW.2/2: 4 (7) การจัดตั้งสถานวัฒนธรรมญี่ปุ่นในกรุงเทพฯและการพิจารณาตอบข้อเสนอของฝ่ายญี่ปุ่นในการจัดตั้งสถานวัฒนธรรม.

17. กองบรรณสาร, กระทรวงการต่างประเทศ, WW.2/2: 4 (35) สถานเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นขอน้ำมันเชื้อเพลิงให้แก่เจ้าหน้าที่หอวัฒนธรรมญี่ปุ่น.

18. หจช., (3) สร.0201.55/29. อ้างแล้ว.

ประการที่ 3 การจัดการสอนภาษาญี่ปุ่นในประเทศไทยและการส่งนักเรียนไทยไปศึกษายังประเทศญี่ปุ่น: ในส่วนของการจัดสอนภาษาญี่ปุ่นในประเทศไทยนั้นพบว่า ญี่ปุ่นได้เปิดโรงเรียนสอนภาษาญี่ปุ่นบางกอก (Bankoku Nihongo Gakko) ตั้งแต่วันที่ 22 ธันวาคม ค.ศ. 1938 โดยตั้งอยู่ในตึกแถวเลขที่ 21 ถนนหน้าพระลาน แต่ในขณะนั้นยังมีผู้สนใจศึกษาน้อย ดังนั้นต่อมาเมื่อญี่ปุ่นได้ยึดครองดินแดนต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว และได้เริ่มกำหนดนโยบายการเผยแพร่ภาษาญี่ปุ่นอย่างเป็นทางการ ต่อมาในวันที่ 19 มีนาคม ค.ศ. 1942 กระทรวงศึกษาธิการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องของญี่ปุ่นจึงเริ่มประชุมเรื่องการเผยแพร่ภาษาญี่ปุ่นในต่างประเทศ ในที่สุดจึงได้วางแนวทางพื้นฐานโดยการจัดทำแบบเรียนเรียนเร็วภาษาญี่ปุ่นแจกจ่ายให้กับประชาชนในภูมิภาคภาคใต้ (Nihon-Thaikyokai 1943: 92) ซึ่งในขณะนั้นหมายรวมถึง ไทย อินโดจีน พม่า มลายู และชวา[19] สำหรับในกรณีประเทศไทย นายฮิโระชิตะ ฟุโง (Hiroshita Fugo) เจ้าหน้าที่ของสถานศึกษาวัฒนธรรมไทย-ญี่ปุ่น (Hiroshita 1941: 48) ได้มองเห็นถึงปัญหาความยากของการเรียนภาษาญี่ปุ่น ซึ่งนับเป็นปัญหาพื้นฐานที่คล้ายคลึงกันของการสร้างวัฒนธรรมใหม่ในวงศ์ไพบูลย์มหา-เอเชียบูรพา ดังนั้นจึงมีการลงบทความเกี่ยวกับการสอนภาษาญี่ปุ่นลงในหนังสือภาพญี่ปุ่น และหนังสือพิมพ์ข่าวภาพ เพื่อเป็นสื่อในการสอนภาษาญี่ปุ่นให้กับคนไทย อย่างไรก็ดีในที่สุดเมื่อมาถึง ค.ศ. 1943 ได้มีสถานที่เปิดสอนภาษาญี่ปุ่นในกรุงเทพฯเพิ่มขึ้นอีก 6 แห่ง ได้แก่ โรงเรียนสอนภาษาญี่ปุ่นบางกอก สาขาวัดแก้วฟ้า สมาคมวัฒนธรรมไทย-ญี่ปุ่น โรงเรียนบัณฑิตวิทยาลัย โรงเรียนศุภศึกษา โรงเรียนประถมศึกษาญี่ปุ่น รวมทั้งที่หอสินค้าตัวอย่างของญี่ปุ่นก็ได้เปิดเป็นโรงเรียนสอนภาษาญี่ปุ่นขึ้นด้วย[20] ด้วยเหตุนี้ต่อมาเมื่อกรมโฆษณาการได้ทำการสำรวจนักเรียนไทยที่กำลังศึกษาภาษาญี่ปุ่นในวันที่ 5 ธันวาคม ค.ศ. 1943 จึงพบว่ามีนักเรียนสนใจเรียนภาษาญี่ปุ่นเพิ่มขึ้น เช่น ที่โรงเรียนสอนภาษา

---

19. กองบรรณสาร, กระทรวงการต่างประเทศ, WW.2/2: 4 (6) บันทึกเกี่ยวกับความตกลงทางวัฒนธรรมไทย-ญี่ปุ่น.

20. หจช., สร.0201.14/29 สำรวจข้าราชการที่กำลังศึกษาภาษาต่างประเทศในสถานที่ศึกษาต่าง ๆ (พ.ศ. 2485).

ญี่ปุ่นบางกอก สาขาถนนหน้าพระลานมีนักเรียนจำนวน 219 คน และโรงเรียนสอนภาษาญี่ปุ่นบางกอก สาขาวัดแก้วฟ้ามีนักเรียน 91 คน ด้วยเหตุนี้ผู้อำนวยการหอวัฒนธรรมญี่ปุ่นในกรุงเทพฯจึงได้วางโครงการจะขยายการสอนภาษาญี่ปุ่นไปยังส่วนภูมิภาค เช่น เชียงใหม่ นครราชสีมา และสงขลา นอกจากนั้นยังได้เปิดโครงการหลักสูตรภาษาญี่ปุ่นในสถาบันการศึกษาของไทย เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (Yanagizawa 1943: 89) รวมทั้งเปิดโครงการจัดสอนภาษาญี่ปุ่นโดยทางไปรษณีย์อีกด้วย[21] อย่างไรก็ดีแม้ว่ามีนักเรียนไทยสนใจเรียนภาษาญี่ปุ่นเพิ่มมากขึ้นก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติแล้วการจัดสอนภาษาญี่ปุ่นไม่ได้มีส่วนช่วยในการเผยแพร่วัฒนธรรมของญี่ปุ่นในไทยมากนัก ทั้งนี้เพราะผู้ศึกษาส่วนใหญ่มีเป้าหมายในการเรียนเพื่อประกอบอาชีพเป็นล่ามให้กับทางราชการหรือไม่ก็เป็นพนักงานตามห้างร้านของญี่ปุ่นเป็นหลัก

ส่วนในด้านการส่งนักเรียนไทยไปศึกษายังประเทศญี่ปุ่น เป็นโครงการที่ดำเนินการตามข้อตกลงของการแลกเปลี่ยนนักเรียนซึ่งกันและกัน โดยต่างฝ่ายต่างส่งผู้สำเร็จการศึกษาชั้นมหาวิทยาลัย วิทยาลัย หรืออาชีวศึกษาชั้นสูงเพื่อไปศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับวิชาการและวัฒนธรรมของแต่ละประเทศ[22] แต่เท่าที่ปรากฏในหลักฐานของไทยส่วนใหญ่พบว่าไทยจะเป็นฝ่ายส่งนักเรียนไปศึกษาต่อยังประเทศญี่ปุ่นมากกว่า ทั้งนี้น่าจะเป็นเพราะความก้าวหน้าทางวิชาการที่สูงกว่าของญี่ปุ่น ดังจะเห็นได้จากสาขาวิชาที่นักเรียนไทยส่วนใหญ่เลือกศึกษาในญี่ปุ่น ได้แก่ สาขาวิชาแพทยศาสตร์ เภสัชกรรมศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ และวิทยาศาสตร์[23] เป็นต้น ทั้งนี้สถานเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทยจะเป็นผู้คัดเลือกนักเรียนไทยที่จะส่งไปเรียนในญี่ปุ่นตามโครงการแลกเปลี่ยนระหว่างสมาคมนานาชาติ (โกกุไซงะกุยูไค) โดยในช่วงสงครามกระทรวงมหาเอเชียบูรพา

---

21. กองบรรณสาร, กระทรวงการต่างประเทศ, WW.2/2: (8) เกี่ยวกับวัฒนธรรมในหน้าที่ของกรรมการสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ.

22. หจช., (3) สร.0201.55/10 การส่งเสริมวัฒนธรรมระหว่างไทย-ญี่ปุ่น (3-8 ม.ค. 2485).

23. หจช., กด.94.1.2.2/14 ต่างประเทศให้ทุนศึกษา นายยาตาเบ ของการทำการติดต่อเรื่องแลกเปลี่ยนนักเรียนและเกี่ยวกับวัฒนธรรม (พ.ศ. 2484-2488).

ซึ่งเป็นกระทรวงที่รับผิดชอบในเรื่องเกี่ยวกับการศึกษาและวัฒนธรรมได้รับนักเรียนไทยไปศึกษาที่ญี่ปุ่นอย่างน้อย 3 รุ่น คือ รุ่น ค.ศ. 1942 รุ่น ค.ศ. 1943 และในรุ่น ค.ศ. 1944 มีนักเรียนที่ได้รับการคัดเลือกจากสถานเอกอัครราชทูตเพื่อไปศึกษาจำนวน 13 คน ได้แก่ 1. นายไสว ดิลกแพทย์ 2. นายเจริญ สุขสม 3. นายสนั่น ศิริเผ่า 4. นายชลอ ศรีวิริยะ 5. นายนิพนธ์ ไพบูลย์พงศ์ 6. นายเลิศ วงศ์สนิท 7. นายประมวล ยูปานนท์ 8. นายสละ พันธุ์ประภาส 9. นายเอก จันทโรจนวงศ์ 10. นายควง เหมะรักษ์ 11. นายทรงวิทย์ ทุ่มมานนท์ 12. นายฉลอง บุลสุวรรณ และ 13. นายนรินทร์ ปุณณะหิตานนท์ โดยนักเรียนเหล่านี้จะไปพักรวมกับนักเรียนนานาชาติที่มาจากประเทศอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งนักเรียนแต่ละคนจะได้รับเงินเดือนสนับสนุนจากกระทรวงมหาเอเชียบูรพาเดือนละ 100 เยน[24] แต่หากจำเป็นสามารถขอเงินเพิ่มได้อีก ในภาพข้างล่างแสดงให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกันในชั้นเรียนของนักเรียนนานาชาติ โดยมีนักเรียนไทยยืนอยู่เป็นคนที่ 5 นับจากซ้ายมือ

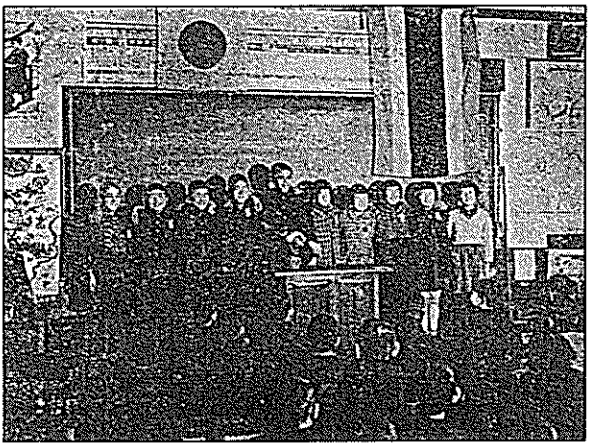

ที่มา: *Bangkok Chronicle*, 27 (March, 1943), p. 1.

24. หจช., กต.94.1.2.2/15 กระทรวงมหาเอเชียบูรพาญี่ปุ่นเชิญนักศึกษาไทยไปศึกษาวิชาในญี่ปุ่น (พ.ศ. 2486-2487).

นอกจากการดำเนินนโยบายเผยแพร่วัฒนธรรมของญี่ปุ่นในประเทศไทย นับตั้งแต่การทำความตกลงทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น การจัดตั้งหอวัฒนธรรมญี่ปุ่นในกรุงเทพฯ การจัดสอนภาษาญี่ปุ่นในประเทศไทย และการส่งนักเรียนไทยไปศึกษายังประเทศญี่ปุ่นดังกล่าวข้างต้นแล้ว ญี่ปุ่นยังได้ดำเนินนโยบายเผยแพร่วัฒนธรรมโดยผ่านวิธีการอื่น ๆ อีกมากมาย ได้แก่ การแลกเปลี่ยนผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญสาขาต่าง ๆ การจัดตั้งหอสมุดวัฒนธรรมญี่ปุ่น การจัดตั้งสถานที่แสดงผลิตภัณฑ์และหัตถกรรม การจัดหออบรมร่างกายและจิตใจ ตลอดจนการจัดการประกวดภาพเขียนและเรียงความที่เน้นภารกิจทางวัฒนธรรมของญี่ปุ่น การดำเนินการต่าง ๆ ดังกล่าวนับเป็นวิธีการหรือกลยุทธที่ญี่ปุ่นพยายามจะดำเนินการเพื่อสร้าง "New East Asian Culture" หรือ "Japanization of East Asian" โดยมีญี่ปุ่นเป็นผู้นำภายใต้แนวความคิดที่ว่า "Eight Corners of the World under One Roof" (Hakko-ichiu) (Beasley 1987: 226) อันเป็นส่วนหนึ่งของการให้ความสำคัญกับแนวคิดที่เน้นความสูงส่งทางวัฒนธรรมของสังคมญี่ปุ่นที่มีเหนือวัฒนธรรมอื่น ๆ ซึ่งนับว่าเป็นแรงผลักดันสำคัญภายในสังคมญี่ปุ่นที่มีผลต่อการขยายตัวของกองทัพในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา

สรุป

การศึกษาถึงแรงผลักดันที่นำไปสู่การขยายอิทธิพลของกองทัพญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภายใต้แผน "วงศ์ไพบูลย์มหาเอเชียบูรพา" (Greater East Asia Co-Prosperity Sphere) สมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา ที่ผ่านมาส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการอธิบายผ่านอิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตก ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกที่เป็นแรงผลักดันสำคัญต่อการแสวงหาสถานะที่เท่าเทียมของกองทัพญี่ปุ่นกับมหาอำนาจตะวันตก กองทัพญี่ปุ่นจึงพยายามก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำของเอเชียในการต่อสู้เพื่อเรียกร้องเอกราชและขับไล่อิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตกออกไปจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างไรก็ตาม การอธิบายการขยายตัวของกองทัพญี่ปุ่นในลักษณะดังกล่าว นับเป็นการอธิบายภายใต้มุมมอง

แบบ Eurocentric History ที่เน้นการอธิบายพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเอเชียที่ผูกติดกับอิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตกเป็นหลัก จนละเลยการศึกษาถึงพัฒนาการที่มีขอบเขตเฉพาะตัว หรือมีความเป็นเอกเทศ (Autonomy) ของเอเชีย ดังนั้นในการนำเสนอเรื่อง "การศึกษาการขยายตัวของกองทัพญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา: มุมมองทางสังคม-วัฒนธรรม" จึงเป็นความพยายามที่จะอธิบายแรงผลักดันของการขยายตัวของกองทัพญี่ปุ่น โดยผ่านมุมมองทางสังคมและวัฒนธรรมภายในสังคมญี่ปุ่น และให้ความสำคัญกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเอเชียที่มีความเฉพาะตัว (Asiancentric History) ทั้งนี้ผู้ศึกษาตระหนักเห็นว่าการศึกษาในแนวทางดังกล่าวน่าจะมีส่วนช่วยให้การอธิบายพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความรอบด้านและลุ่มลึกมากขึ้น

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

กองบรรณสาร, กระทรวงการต่างประเทศ. WW.2/2: 3 (2) กติกาสัญญาพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น (พ.ศ. 2484).

กองบรรณสาร, กระทรวงการต่างประเทศ, WW.2/2: 3 (6) การฉลองกติกาสัญญาพันธไมตรีระหว่างไทย-ญี่ปุ่น วันครบรอบปีที่ 2 (พ.ศ. 2486).

กองบรรณสาร, กระทรวงการต่างประเทศ WW.2/2: 4 (1) การเจรจาว่าด้วยความตกลงทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น.

กองบรรณสาร, กระทรวงการต่างประเทศ, WW.2/2: 4 (6) บันทึกเกี่ยวกับความตกลงทางวัฒนธรรมไทย-ญี่ปุ่น.

กองบรรณสาร, กระทรวงการต่างประเทศ, WW.2/2: 4 (7) การจัดตั้งสถานวัฒนธรรมญี่ปุ่นในกรุงเทพฯ และการพิจารณาตอบข้อเสนอของฝ่ายญี่ปุ่นในการจัดตั้งสถานวัฒนธรรม.

กองบรรณสาร, กระทรวงการต่างประเทศ, WW.2/2: (8) เกี่ยวกับวัฒนธรรมในหน้าที่ของกรรมการสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ.

กองบรรณสาร, กระทรวงการต่างประเทศ WW.2/2: 4 (10) การพบปะสนทนาระหว่างคนไทยกับญี่ปุ่นเกี่ยวกับวัฒนธรรมและโครงการจัดตั้งสถานวัฒนธรรมของไทยในกรุงโตเกียว.

กองบรรณสาร, กระทรวงการต่างประเทศ WW.2/2: 4 (20) การฉลองความตกลงทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น ไทยเป็นผู้จัดให้มีขึ้นในประเทศไทย.

กองบรรณสาร, กระทรวงการต่างประเทศ, WW.2/2: 4 (25) นายเคน ยานางิซาวา กับผู้ช่วย 2 คน จะเดินทางมาประเทศไทย.

กองบรรณสาร, กระทรวงการต่างประเทศ, WW.2/2: 4 (35) สถานเอกอัคร-ราชทูตญี่ปุ่นขอน้ำมันเชื้อเพลิงให้แก่เจ้าหน้าที่หอวัฒนธรรมญี่ปุ่น.

หจช., กต.94.1.2.2/14 ต่างประเทศให้ทุนศึกษา นายยาตาเบ ของการทำการ

ติดต่อเรื่องแลกเปลี่ยนนักเรียนและเกี่ยวกับวัฒนธรรม (พ.ศ. 2484-2488).

หจช., กต.94.1.2.2/15 กระทรวงมหาเอเชียบูรพาญี่ปุ่นเชิญนักศึกษาไทยไปศึกษาวิชาในญี่ปุ่น (พ.ศ. 2486-2487).

หจช., บก.สูงสุด 2.4.1.2/7 ข้อตกลงและข้อตกลงปลีกย่อยระหว่างไทย-ญี่ปุ่น เรื่องการสร้างทางรถไฟสายหนองปลาดุก-กาญจนบุรี (31 พ.ค. 2486).

หจช., บก.สูงสุด 2.4.1.3/3 การทำข้อตกลงและข้อตกลงปลีกย่อยทางรถไฟทหารสายชุมพร-กระบุรี (10 พ.ค. 2486-18 ก.ย. 2488).

หจช., สร.0201.14/29 สำรวจข้าราชการที่กำลังศึกษาภาษาต่างประเทศในสถานที่ศึกษาต่าง ๆ (พ.ศ. 2485).

หจช., (3) สร.0201.55/10 การส่งเสริมวัฒนธรรมระหว่างไทย-ญี่ปุ่น (3-8 ม.ค. 2485).

หจช., (3) สร.0201.55/29. สถานศึกษาวัฒนธรรมญี่ปุ่น-ไทย (9 มี.ค.-15 ต.ค. 2486).

หนังสือและบทความ

ชุลีพร พงศ์สุพัฒน์. 2536-2537. มิติมุมมอง (Perspective) กับการศึกษาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้. *วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 16. 1-2.

ดิเรก ชัยนาม. 2509. *ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

ทวี ธีระวงศ์เสรี. 2533. ไทยกับวงศ์ไพบูลย์มหาเอเชียบูรพาในสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา. *เอเชียปริทัศน์*, 1. 2 [มกราคม - มีนาคม]: 93-94.

พรรณี บัวเล็ก. 2540. *จักรวรรดินิยมญี่ปุ่นกับการพัฒนาทุนนิยมไทย, ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1-2 (พ.ศ. 2457-2484)*. กรุงเทพฯ: บริษัทคอมแพคพริ้น จำกัด.

เพ็ญศรี กาญจโนมัย. 2538. *ญี่ปุ่นสมัยใหม่*. กรุงเทพฯ: เนติกุลการพิมพ์.

เพ็ญศรี กาญจโนมัย. 2540. *สังคมและวัฒนธรรมญี่ปุ่น*. กรุงเทพฯ: สำนัก

พิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

อินาโซ นิโตเบ. 2508. *บูชิโด: จรรยาบรรณของทหารดวงวิญญาณของญี่ปุ่น.* พิมพ์ครั้งที่ 4. เสถียร พันธรังษี, แปล. พระนคร: แพร่พิทยา.

Beasley, W.G. 1987. *Japanese imperialism 1894-1945.* New York: Oxford University Press.

Goodman, Grant K., ed. 1991. *Japanese cultural policies in southeast Asia during world war 2.* New York: St.Martin's Press.

Hiroshita Fugo. 1941. Taikoku Nioekeru Nihongo. (ภาษาญี่ปุ่นในประเทศไทย). *Shinajia (เอเชียใหม่)* [July 1941].

Nihon-Thaikyokai. 1943. *Nihon-Thaikyokaikaiho (วารสารสมาคมญี่ปุ่น-ไทย),* 28 [May].

Sato Shigeru. 1994. *War, nationalism and peasants: Java under the Japanese occupation 1942-1945.* Singapore: Chong Moh Offset Printing.

Yabe Teiji. 1975. Greater east Asia co-existence sphere. In *Japanese's greater east Asia co-prosperity sphere in world war II: Selected reading and document,* Joyce C. Lebra, ed. Pp. 34-35. Kuala Lumpur: Oxford University Press.

Yanaghisawa Takeshi. 1943. Thailand to be key centre of reorganised cultural activity in south east Asia regions. *Bangkok Chronicle,* 27 [March]: 3-14.

Yanagizawa Takeshi. 1943. *Taikokutonihonbunka.* Nippon: Shyuttan Haikyu.

van Leur, J.C. 1955 Indonesian trade and society. In *The world of southeast Asia.* The Haque. Pp. 188-190.